

„Két világban éltem”

Beszélgetés Albert Tezlával

Albert Tezla 1915-ben született South Bendben, Indiana államban. Az egyetemet Chicagóban végezte, 1952-ben doktorált. Tanított világirodalmat és irodalomtörténetet, költészetet a minnesotai egyetemen, majd vendégprofesszor volt a Columbia Egyetemen is. Számos irodalmi díjat és kitüntetést kapott a világirodalom és a magyar irodalom érdekében kifejtett tevékenységéért, valamint tanári munkájáért. Beszélgetésünkre idehaza, Budapesten került sor.

– Kérem, mondjon néhány szót magyar gyökereiről, szüleiről! Tezla Albert némi habozással kezdte el az első szavakat, amikor felajánlottam beszéljünk inkább angolul. Így válaszolt:

– My parents... de inkább nem, ezt én könnyebben tudom magyarul... (Az interjú első része magyarul folyt, majd később mégis angolra váltottunk.) A szüleim 1907-ben vándoroltak ki Amerikába Torontál megyéből, egy kis faluból, Padéból. Paraszatok voltak. Édesapám nem tudott írni, olvasni, édesanyám igen. Rajtuk keresztül ismertem meg Magyarországot. Nagyon közel éreztem magam szüleimhez, mivel késői gyerek voltam, már nem vártak. Hárman voltunk testvérek, a fivérem hét évvel volt idősebb, a nővérem ötlet. Szüleimet jobban ismertem, mint testvéreimet, valahogy nagyon magyar maradtam. Az édesanyám valamilyen konyha-angolt beszélt, így odahaza inkább magyarul beszéltünk, otthon kezdtem el olvasni is magyarul.

Amikor elkezdtem az amerikai iskolát, édesapám azt mondta, érett vagyok már a magyar iskolára is. Ez azt jelentette, hogy szombat délutánonként sámlin ülve olvastam neki a magyar újságot.

– Melyik újság volt az?

– A *Városi Élet*, szülővárosom, South Bend újságja. Édesanyám mögöttem állt és amikor tévedtem a kiejtésben, mindig kedvesen fejbe vágott. Az én nemzedékem, a második nemzedék, valahogy két világban élt. Amerikában is, távol is tőle. Már gyermekként is más szemmel néztem mindent; kapcsolataim, barátságaim is nem amerikaiaként, hanem amerikai magyarként alakultak. Közel voltam a magyar élethez, az otnani magyar társasághoz. A szüreti bál... a magyar szindarabok nagy élmények voltak.

– Volt ott magyar közösségi élet, ahol táncoltak, énekeltek?

– Igen. Ez a ház volt az első magyar ház Amerikában. Több társaságnak saját helyisége volt, pl. a szocialista pártnak, de mindenféle más társaságnak is.

– Később hogyan alakult a magyar nyelvhez való viszonya?

– Olvasni kezdtem, küszködtem az olvasással. A Magyar Házban volt egy kis magyar könyvtár, az édesanyám is odajárt olvasni. Majd én is, de nem volt szótáram. Illetve volt, a Bisonfy szótár. (Franklin, 1881. – szerk. megj.) Hát az nem volt valami jó. De azért használtam. Lassanként összekapcsoltam magam a magyar irodalommal.

– Most hadd térjek vissza a mába a következő kérdéssel, ami az irodalomhoz kapcsolódik. Tudjuk, hogy sokat fordított a magyar irodalomból, de mi okból válasz-

totta Sánta Ferencet, Mészöly Miklóst? Milyen áramlat, milyen stílus áll közel Ön-höz?

– Akiket említettél, ezekkel személyesen is találkoztam, megismerkedtem velük. Nagyon megszerettem írásaikat. Egészen egyedi, különböző stílusú írók. De ilyen Mándy is.

– *Három teljesen különböző stílus. Nem lehetett könnyű angolra fordítani. Pl. Az ötödik pecsétet, Sántától. Mennyire érhető az amerikai közönség számára?*

– Értik. Az ötödik pecsétet elemeztem a diákokkal egy egyetemi évfolyamon. Sánta Ferit egyébként az Eötvös Kollégiumban ismertem meg, ahol könyvtáros volt és elkezdtem olvasgatni, nagyon tetszett nekem. Majd elkezdtem fordítani. Ez 1963-ban volt. Amikor fordítottam, leültem vele, és bár ő nem tudott angolul, de valahogy megmagyaráztam neki amit nem értettem, hogy azt a „paprikát” valahogyan megfogjam.

A hetvenes években elkezdtem olvasni a második világháború utáni nemzedéket. El voltak hanyagolva, itt Magyarországon is, de te ezt jobban tudod, mint én. Gondoltam Amerikában vagy az angol nyelvű világban érdemes lenne megismertetni őket. Mándyt nagyon nehéz volt fordítani, nagyon budapesti, de ugyanakkor világérvényű, amit a kávéházi vagy a városi életről mond. Mészölyt is megismertem személyesen. Ezt a három író-t én fordítottam az *Ocean at the windows* c. antológiába, amely a magyar prózát és költészetet mutatja be 1945-től. Az antológia után azonban úgy véltem, hogy önálló kötetekre is szükség lenne Sántától, Mészölytől, Mándytól. Mándy és Sánta már megjelent, most készültem el a Mészöly kötettel.

– *Mészöly műveiből megjelenik majd egy angol nyelvű válogatás?*

– Igen. Most beszéltem meg vele, és kb. 300 oldalas kötet jelenik majd meg a Corvina kiadónál.

– *Milyen alkalomból tartózkodik most Magyarországon?*

– Az amerikai magyarság életéről már két dokumentumgyűjteményt is készítettem. Az egyik 1987-ben jelent meg az Európa gondozásában, persze megint két kötetben (Az amerikai magyarok, 1895–1920 címmel.) Már régebben megkezdtem az angol nyelvű kiadás előkészítését is, ez a mai napon jelenik meg Budapesten. Ezért vagyok itt. (1993. október 6-án készült az interjú, a *The Hazardous Quest* c. könyv megjelenése napján). Az amerikai magyar élettel foglalkozik 1895-től 1920-ig. Nagyon sokat jelent nekem. Az ötlet 1963-ban fogant meg.

– *Ebben az évben több hónapon keresztül dolgozott Magyarországon az Országos Széchényi Könyvtárban. Engedje meg, hogy ennek kapcsán idézzek abból a levélből, amelyet érkezése előtt a könyvtárnak küldött, amelyet különlegesen kedves és értékes levélként fogunk számon tartani: „Kapcsolatom az OSZK-val több, mint szakmai jellegű, s a sok évi együttműködést áthatják a barátság szálai, az emberi értékek, amelyek életemet gazdagabbá tették, és azóta is végigkísérnek a magyar irodalomban folytatott kutatómunkámban. Ha nem ismertem volna meg mindezt, az életem sokkal szegényebb lenne”. Nagyon sokat jelent – biztos vagyok benne – az Önnel kapcsolatban álló kollégáknak is ez a szakmai együttműködés, ez a barátság, amit az elmúlt évtizedekben kötöttek.*

– Az emberek, akikről beszélek ... és most hadd váltsak át az angolra ... A te generációd talán nem is tudja, mit jelentett Magyarországra jönni akkor, amikor ez még politikai problémákat okozott. Találkozni emberekkel az OSZK-ban, akik keresztülmentek ezeken a politikai szörnyűségeken, és felismerték a kutató őszinteségét, segítettek a kutatásban. Nemcsak kikeresték nekem a szükséges irodalmat, de ajánlottak

is dokumentumokat. Több volt a feladat, mint amit képes lettem volna befejezni. A segítség, amit nyújtottak, amikor ládászámra hozták az irodalmat, amit át kellett néz-nem, beleolvastak, válogattak, támogattak a szelektálásban. Augusztusban, a könyvtár zárva tartása alatt is ugyanolyan lelkesedéssel segítettek. Enélkül a szakmai segítség nélkül nem tudtam volna a feladatomat elvégezni. Miután minden, amire szükségem volt ebben a gyűjteményben, valamint a budapesti levéltárban van. Ha nincs meg az OSZK-ban az a gazdag anyag az amerikai magyar sajtóból, akkor semmire sem mentem volna. De ha itt van is, de a könyvtárosok nem tettek volna mindent hozzáférhetővé nekem, eredetiben vagy másolatokban (amit azért készítettek, hogy otthon is dolgozhassam), nem írhattam volna meg ezt a könyvet. Nem volt akadály rossz magyarságom, mindent megtettek kutatásaim érdekében. Nagyon sok érdekes emberrel találkoztam itt a könyvtárban, de máshol is. Jobb és gazdagabb lett az életem általa. A szakmai együttműködésben ismertem fel az emberi kapcsolatoknak egy olyan minőségét, amely mindig erőt adott. A történelem elválasztott bennünket, de 1959-től, amikortól idejárom, mindig találkoztam olyan barátokkal, például Vekerdivel, Pajkossal, akik hajlandók voltak elfogadni, először a szakmai érdeklődésem, munkám miatt, majd emberként is. Lehet ennél több és fontosabb bárki életében is?

– *Nagyon köszönjük a kollégák nevében is. Mélyen meghatott, amit az emberi, szakmai kapcsolatokról mondott. Úgy hiszem számukra természetes volt, hogy segítenek, sőt egy kicsit annál több, mert mint kutató a magyar történelem egyik fontos szakaszát kutatta, és mindenképpen segíteni akartak.*

– Igen, szakmai munkájukat végezték, de ennél többet nyújtottak nekem. Többet, mint a szokásos tájékoztató szolgálat. Lehet, hogy nekem talán ezek a kapcsolatok különösen sokat jelentettek, mert egy másik világból jöttem. Olvastam magyar könyveket addig is, de nem volt alkalmam rá, hogy magyarokkal legyek.

– *Mindnyájunknak sokat jelent – úgy gondolom –, ha olyan valakivel találkozunk, aki nemcsak a magyar történelmet, kultúrát terjeszti más országban, de azt annyi lélekkel, szenvedéllyel teszi.*

– Igen, az emberek segítettek ebben, akikkel találkoztam. De a szakmai munka kiterjesztését is jelenti (pl. mint kutatót segíti a könyvtáros), de emellett, emögött történhet valami nagyon személyes is. Őszintén be kell vallanom, hogy nagyon sokat elmélkedek, visszaemlékszem azokra az emberekre, akikkel találkoztam.

– *Remélem, hogy a fiatalabb generációval is hasonlóan meghatározó élményei lesznek majd. Mi a véleménye, mit tehetnénk abban, amiről manapság sok szó esik, hogy miképpen tehetnénk ismertebbé kultúránkat a világban. Mi lenne a nemzeti könyvtár feladata ebből a szempontból? Szabadon utazhatunk, a határok minden értelemben megnyitáltak, de sokszor úgy érezzük, hogy kevés, amit tudnak rólunk.*

– Természetesen több könyvet kellene idegen nyelven kiadni, de nagy hangsúlyt kell fektetni a nemzetközi kapcsolatokra. A könyvtár esetében törekedni kell arra, hogy minél több nemzetközi rendezvényre küldjön képviselőket, ez a pénz soha nem vész kárba. Mivel ez nemcsak azt jelenti, hogy új ismereteket szereznek, akik kiutaznak, hanem megismertetheti Magyarországot is. Személyes kapcsolatok kiépítésére, minél több előadás tartása a magyar helyzetről olyan gyakran, amilyen gyakran csak lehet. Tudatosítani kell az itteni szakmai eredményeket Nyugaton ugyanúgy, mint Amerikában. A kapu nyitva van, ezt ki kell használni. A személyes és szakmai kapcsolatokon túl – harmadsorban – azt javaslom, hogy a könyvtár tegyen meg mindent azért, hogy ösztöndíjas tanulmányutakra küldje a szakembereit, nemcsak a tudás

A Miskolczi-féle misekönyv Kánon-képe (1394)

megszerzése érdekében, de a kultúra terjesztése érdekében is. Menjenek kik külföldre, tanulják meg, amit majd a gyakorlatban felhasználhatnak, de terjesszenek is – ezt nem győzőm hangsúlyozni. Az út kétirányú. Nem rövid tartózkodásra, hanem öt hónapra vagy hosszabb szakmai ösztöndíjra gondolok. A könyvtárnak mindent meg kellene tennie annak érdekében, hogy ezt támogassa. Ők majd ott látni fogják, hogy vannak-e könyvek és információk az országról, a magyar kultúráról. Az ő helyükben én vinném azoknak a könyveknek listáját, amelyeket idegen nyelven kiadtak a magyar kultúrából, és ajánlanám őket. Természetesen sokkal többet kellene kiadni is, többet fordítani. Nem tanulmányokat kellene kiadni a magyar irodalomról, hanem az eredeti művek fordítására nagyobb hangsúlyt helyezni, valamint olvasóközöniséget nyerni ennek az irodalomnak. Az átlagos olvasót kell célba venni. Amikor fordítok nem a szakértőkre, kutatókra gondolok, hanem az átlagemberre. Előszavaim is nekik szólnak. Meg is kritizáltak miatta, mert nem tartalmaznak elég sok adatot az íróról, munkáiról. Ez valami más könyv feladata lenne, azé kellene hogy legyen. Én azt szeretném, ha az olvasó az előszóból az írot ismerné meg nem a száraz adatokat.

– *A fontos az, hogy az olvasók szeressék ezeket az előszavakat is.*

– Tudod, amikor világirodalmat tanítottam és az előszavakról volt szó, azt mondtam a diákjaimnak: ne olvassátok el az előszót. Előbb a művet magát olvassátok el, találjátok meg a saját „szerepeteket” az adott műben, alakítsátok ki a saját viszonyokat a művel, mindegy mennyire butának is érzitek magatokat, csak alakítsátok ki a

saját véleményeteket, engedjétek utat érzelmeiteknek és aztán, talán, ha szükségét érzitek, olvassátok el a bevezetést. Keressétek meg benne azt, ami a ti véleményeteket alátámasztja vagy ami megerősíti a műhöz való viszonyban. Ezért vagyok meggyőződve arról, hogy az előszót az olvasónak írjuk, nem pedig a téma szakértőinek.

– *Egy kicsit személyes kérdésem lenne végül. Tudom, hogy a lánya, Kati, aki szintén könyvtáros, és ő is kutatott a könyvtárban, most dolgozik egy könyvön az amerikai magyarokról.*

– Igen, de mielőtt róla beszélnék, mondanék valamit, ami az angolul fordított amerikai magyar (American–Hungarian) vagy magyar amerikaihoz (Hungarian–American) egy kis terminológiai magyarázatot nyújthat.

Az „American–Hungarian”-t akkor használok, amikor az általam feldolgozott időszakról beszélek. Divatos kezd lenni, azt mondani, hogy „Hungarian–American”, de – szerintem – ez inkább a harmincas évekre igaz, és nem az előtte lévő periódusra. Az volt az az időszak, amikor elsősorban politikai okból hagyták el az emberek az országot, és azért jöttek, hogy valami mások legyenek mint magyarok. Azaz, amerikaiává váltak, de magyar származásúak voltak. Míg mások magyarok maradtak Amerikában. Az én generációm amerikai magyar, Kati már magyar amerikai.

– *Hogyan őrződött meg tehát a családban a magyarsághoz tartozás, amely az Ön szüleiben eleven valóság volt, amit Önnek ez rajtuk keresztül jelentett? Ez azért érdekes, mert azt olvastam valahol, hogy a harmadik generáció már asszimilálódik.*

– Amerikában ez ellenkezőleg van az én tapasztalataim szerint. Az én generációm erősen akart asszimilálódni, pl. az én testvéreim, akik szintén tanultak magyarul, elutasították a magyar kultúrát, mivel amerikaiak akartak lenni. Én kivétel voltam, sokkal fiatalabb voltam náluk, ők nem sokat foglalkoztak velem, szoros kapcsolatom a szüleimmel alakultak ki. Ez az egyik ok, a másik az érdeklődésem az irodalom iránt, majd a magyar irodalom iránt. A chicagói egyetemen a *Byron hatása a magyar irodalomra* címmel írtam disszertációt. Azt tanácsolták, írjam meg mindenképpen, akkor is, ha a konklúzió zéró lesz is: „semmi”. Végül is kritikai tanulmányt írtam *Byron Oriental Talez c. művéről*, mivel nem férhettem hozzá a magyar forrásokhoz. (Ez a negyvenes évek közepén volt.) A másik oka az identitás megőrzésének az volt, hogy – irodalomtörténészként – a magyar irodalommal is foglalkoztam. Visszatérve a gyerekeimhez, hogy miből táplálkozik a magyarságuk? A barátságok, emberi kapcsolatok is közrejátszottak; ami Katit *Kovács Ilonához* fűzi, az a fiamat egy olimpiikonhoz kapcsolja, magyar olimpiai bajnokhoz, akivel a vívást gyakorolta. Itt voltak velem, amikor hosszabb időt töltöttem Magyarországon. Különösen Kati segített a munkámban, a *Valahol túl Meseországban* megírásakor. Érdeklődése a kívándorló magyarok felé fordult, amiről most egy dokumentum-összeállításon dolgozik, ugyanabban a történelmi időszakban, mint amit én is feldolgoztam. Rá is hatottak a személyes kapcsolatok, de természetesen az én munkám is.

– *Talán nem véletlen, hogy könyvtáros lett?*

– Nem, nem! Őt már akkor is magával ragadta a könyvtár, amikor még általános iskolás volt. Egy nagyszerű iskolai könyvtáros volt ott, ahova járt.

– *Nagyon köszönöm a beszélgetést, és tudom, hogy sietnie kell a kiadóhoz. Sok sikert, erőt, egészséget kívánok ahhoz, hogy minél több könyve jelenhessen meg a magyar irodalomról.*

Bátonyi Viola